

MUHYİDDİN İBN EL-ARABÎ'NİN TASAVVUF FELSEFESİ

Seçen ve Hazırlayan: Metin Bobaroğlu

* Güzellik aşkın temelidir.

* Bilgimize giren her şey sadece sınırlı bir varlığa sahiptir. Bu kendi kendisinin menşei olamaz.

* *Var olma:*

Varlığa sahip olan her şey, varlığın mertebesi veya düzeyleri adı verilen şeyin birinde ya da diğerinde tezahür ederse, varlaşmaya sahiptir, denebilir.

1) Bir şeyin dış âlemde varlığı (*vücut eş-şey'fi aynihi*)

2) Bir şeyin akıl edilir âlemde varlığı (*vücut eş-şey'fi'l-ilm*)

3) Bir şeyin konuşulan sözlerde varlığı (*vücut eş-şey'fi'l-elfaz*)

4) Bir şeyin yazıda varlığı (*vücut eş-şey'fi-rukum*)

* *Yokluk:*

1. Varlık mertebelerinden hiçbirinde varlığa sahip olmayan eşya, yani sırf yokluk. (*el-adem el-mahz*)

2. Bu mertebelerden birinde var olup, diğerinde olmayan eşyayı anlıyor ki, buna dâhil şu sınıfları görüyoruz:

a) Zihinde yalnızca fikirler ve kavramlar olarak var olan ve dış âlemde varlığı mümkün olmayan eşya.

b) Mümkün hatta muhtemel varlıklar olan fakat dış âlemde fiilen var olmayan eşya.

"Ve ne benim ilâhiliğim görünüşümü bana ihmal ettirdi, ne de insanlığım (nasut) bana hikmetimin kendisiyle tezahür ettiği sureti unutturdu." İbn El-Fariz

Bir adam düşünde Allah'ı şu veya bu renkte, bu büyüklükte veya şu şekilde gördüğünü söylediğinde adamın gerçekten gördüğü, Allah'ın kendisi değil, onun bir suretidir.

İbn-el Arabî aşkınlık ve içkinliğin (*tenzih, teşbih*) hakikaten bildiğimiz iki esaslı yönü olduğunu kabul eder. İslam, her iki yönü de aynı derecede ileri süren tek dindir.

Sırf tenzihten söz edersen, Allah'ı sınırlamış olursun.

Sırf teşbihten söz edersen, Allah'ı belirlemiş olursun.

Tenzih ve teşbihin ikisini birden ileri sürersen (*tevhit*) doğru yolu bulmuş olursun.

* Her ne kadar (mantıki bakımdan) yaratan, yaratılmıştan ayıt edilmiş ise de, aşkınlığın yüklendiği Hak, içkinliğin yüklendiği Halk ile aynıdır.

* İlâhi Zat: Mutlak hakikatin aynı olan bir külli cevherdir.

* İlâhi İsim: İlâhi Zat'ın sonsuz manzaralarından birinde ya da diğerinde ilâhi Zat'tır. Zat'ın sınırlı ve belirli bir suretidir.

* İlâhi Sıfat: Dış âlemde tezahür eden ilâhi bir isimdir.

* İlâhi Cevher: Kendisini çeşitli mertebelerde göstermek için tecelli yeri ya da bir faaliyet alanı (mazhar) olur.

* İbadet konusu olan “Bir” (*el-ehad*) değil Rab’dir.

İnanç konusu olarak Allah; kendi öz bilgimizden çıkardığımız “yalın bir kavram”dır. Ona atfettiğimiz sübutu sıfatlar, kendi sübutu sıfatlarımıza, selbi (olumsuz) olanlar da kendi selbi sıfatlarımıza dayandırılmıştır. Onu bilir (yani kendi öz bilgimiz sayesinde) ve yaratırız. Kendisini bize bizimle tasvir eder ve bu durumuyla “Allah sadece yalın bir sözdür.”

* Zihin, fiilen her şeydir; çünkü zatında maddi olmayan şeylerin “bilgi”si şeylerin kendileridir. “Bir”in zihni kendi nesnelere idrak gibi dışarıda değil, “kendisiyle bir olarak bilir.”

* Sonsuz suretlerde tecelli ya da tezahür eden “Bir Hakikat” vardır. Bu hakikati meydana getiren ya da yaratan bir şey olmadığı gibi, kendisinden başka bir şeyin çıktığı bir şey de değildir.

Allah “yetkin insan”da (*el insan-el kâmil*) en yetkin surette ve madenlerde en aşağı surette tecelli etmiştir. O, âlemin tecelli eden ilkesi olarak tasavvur olunan Allah’tır. Başka bir deyişle “külli bilinç” şeklinde bir tezahür olarak belirli hiçbir zaman ve mekânda değil, bütün hakikatlerin altında yatan hakikat ve bilinci kendi Zat’ı ile aynı olan bir varlık olarak Allah’tır.

* Allah kendisini mükemmel bir şekilde “yetkin insan”da bilir.

* O, fiilde görülen âlemdeki şeylerin bütün isimleriyle isimlenmiştir.

* Bizim isimlerimiz O’nun isimleridir.

* Tevhit (Birlik): Tüm güçlerin (kuvvetlerin) toplamıdır. Bu durumuyla O, bir ibadet konusu değildir. İbadet konusu Bir (*el-ehad*) değil, Rab’dir.

* Zihin: Fiilen her şeydir; çünkü zatında maddi olmayan şeylerin “bilgi”si şeylerin kendileridir.

* “Bir”in zihni, kendi nesnelere idrak gibi dışarıda değil, “kendisiyle bir olarak” bilir.

* Sufilik: “Hakikatin aslında bir olduğu” şeklindeki apaçık bir önermenin doğrulandığı bir tecrübe ya da deneyimdir.

* Sonsuz suretlerde tecelli ya da tezahür eden bir hakikat vardır. Bu hakikati meydana getiren ya da yaratan bir şey olmadığı gibi, kendisinden başka bir şeyin çıktığı bir şey de değildir.

* Hakikat bir birliktir. Onu anladığımız anlamda (tarzda) çoğaltırız.

* “İlk”in dışında bütün tecelliler hem edilgin hem de etkindir. Öncekilere nispetle edilgin, sonrakilere nispetle ise etkindir.

* Ruh-ül Kudüs ve Allah’ın yaratıcı faaliyeti bir çeşit iç ahengine benzeyen bir şeydir. Âlemin koruyucu ve idare edici ilkesidir. Bütün varlıklardaki hayat veren ilkedir.

* Yetkinlik: Müspet varlığa sahip olmaktır. Bu durumuyla o, bazı ahlâki ya da başka türden eksiklikleri pek ala içine alabilir.

* “Bir şey”, sahip olduğu müspet varlık derecesine nispetle ya da ortaya koyduğu veya ortaya koymak gücünde olduğu ilâhi sıfatların sayısına nispetle yetkindir.

- * En yetkin varlık Allah ve Allah'ın en yetkin tezahürü de yetkin insandır.
- * İlâhi Bilinç: Hakikatlerin hakikati ve Muhammed'in Hakikati ile aynı sayılan ilâhi bilinç ya da daha ziyade alt şuuru meydan getiren külli akıl ilkesi, her varlıkta eşit derecede bulunmaz.
- * İnsan: Allah'ın bütün sıfat ve yetkinliklerini yansıtan "ayna" hatta "Allah'ın kendisi" denmeye layıktır.
- * Büyük İnsan (*el insan-el kebir*): İnsanda Allah tezahür etmiştir. Melekler ise bu "suret" in, yani büyük insanın yani âlemin "güç"lerinden bazılarıdır.
- * "Yetkin insanın kalbi" külli kelâmın (hakikatlerin hakikati) tezahür yeridir. Yetkin insan hakikatle doğrudan doğruya irtibat halindedir ve onunla külli ve cüzinin asli birliği gerçekleşir.
- * "İnsan", Allah ile kendi birliğini idrak etmedikçe yetkin değildir. Herkes bu anlamda sadece "kuvv"e" halinde bir küçük âlemdir. Yetkin insan ise fiil halinde bir küçük âlemdir, çünkü Allah'ın bütün sıfatlarını fiili ortaya koyar.

Küçük âlem olarak Yetkin İnsan:

Yetkin insan; hakikatin iç ve dış yönleridir.

Yetkin insan; hakikatin (yani Allah ile âlemin) küçültülmüş bir suretidir.

Yetkin insanın zat'ı, ilâhi zat'ın bir halidir. Onun cismi külli cismin (*el-arş*) bir halidir. Onun bilgisi, ilâhi bilginin bir yansımasıdır. Yetkin insanın kalbi, Kâbe'nin gökteki örneğine tekabül eder (*el-Beyt el-ma'mur*). Onun ruhi melekeleri meleklerle tekabül eder.

Âlemin sebebi olarak Yetkin İnsan:

* "Kendisinde" ve kendisiyle kendisine bilinmek üzere "suretlerde" ve her şeyin üstünde "şeylerde" tezahür eden "Bir" in, bu ezeli kendi güzellik ve yetkinliklerini seyretme aşkı, en tam tahakkukunu onun "tek bilicisi" olan ve sıfatlarını mükemmel olarak ortaya koyan "yetkin insanda" bulmuştur.

"Yetkin insan", onu bütün şüphelerin ötesinde bilir. Onun Allah'a nispeti (oranı) ne ise, gözbebeğinin (bedeni) göze nispeti de odur ve onunla Allah yarattıklarını seyrederek ve onlara rahmet gönderir yani (onları yaratır). Çünkü yaratışın hedefi yalnız "yetkin insanda gerçekleşir."

İnsan (yetkin insan) olmasaydı yaratış "amaçsız" olacaktı. Çünkü Allah "bilinmemiş" olacaktı.

* İnsana ihtimam (özen) gösteren kimse, Allah'a ihtimam göstermiş olur.

* İnsan türünün korunmasının dini bağlılıktan çok daha fazla gözetilmeye hakkı vardır.

"Yetkin insan", âlemin "yaratılış nedeni" olduğu gibi, âlemin "koruyucusu"dur da.

"Yetkin insan" oldukça, âlem "durumunu sürdürür."

"Yetkin insan" artık bir insan ya da bir suret değil, "külli ilke", "Allah'ın kendisidir."

* Her şey bir kelimetullah olduğu için her şey gücünü ve bilgisini kelâmdan alan bir "kelâm"dır. Çünkü bütün eşya hem "zihin"de hem de kelâmın "zat"ında bulunmaktadır.

* Veli: Bir tezahürü olduğu Allah'la olan kesin irtibatını anlamasını ve bir hakikatle kendi asli birliğini idrak etmesini sağlayacak bir marifet derecesine sahip olan herkes "veli"dir. Başka deyişle "yetkin insan" ya da gerçek "Melami" denen dereceye ulaşan bir insan "veli"dir.

Velilik, bütün manevi rütbelerin temeli ve hepsinde ortak olan tek unsurdur. Nübüvvet ve risalet veliliğin özel dereceleridir. Nebilik ve Resullük “geçici” olduğu halde o “sürekli” bir haldir. Nebilik ve Resullüğün bilgisi “sınırlı” olduğu halde Veliliğin bilgisi “sonsuz”dur.

* Âdem’den Muhammed’e kadar peygamberlerin bütün şeriatları, İslam denen evrensel dinin, beşer ırkının çeşitli zamanlardaki ihtiyaçlarına göre geçici tezahürlerden başka bir şey değildir.

* Peygamber (Hz. Muhammed) öldüğünde, onun bilgisini doğrudan doğruya Allah’tan alan başka zuhurların da bulunduğunu bildiği için, kendisinin yerini alacak birinden bahsetmemiştir.

* Âlemin tüm yapısı “akli” ve “canlı” bir binadır.

* İnsan nefsi aslında “akli” bir varlıktır.

* Marifet: Yakınlık kurmak suretiyle elde edilen bilgidir.

* İlim: Akli bilgi ya da mantıki istidlal anlamına gelir.

* Zevk (vasıtasız idrak): Hakikatin kendisinin aracısız idraki, başka deyişle aklın muhtemel ve sadece tahmini bilgisine karşılık, “şeylerin ne iseler o olmaları” halindeki hakikatlerin bilgisidir.

Zevk deyimi bir “kavrama” fiilinden çok bir “iç idrak” hali olan aracısız deneyim haline işaret eder. Buna ilâhi bilgi (*ilm ledünni*), sırların bilgisi (*ilm el-esrar*), gayb’ın bilgisi (*ilm el-gayb*) denir.

* Bâtını bilgi “doğuştan”, akli bilgi ise “kazanılmış” bilgidir.

* Bâtını bilgi: Bütün yaratıkların varlığını aydınlatan “ilâhi feyze” aittir. İnsanda bazı tasavvufi koşullar altında, örneğin zihnin tam edilginlik halinde tezahür eder. Herhangi bir alıştırmaya veya terbiyenin sonucu değildir. İnsan kalbinin en derin boşluklarında uykuda yatmaktadır. Aklın ötesindedir. Geçerliliğini denemek için aklın otoritesini davet etmemeliyiz. Tersine eğer akıl ile sezgi çatışırsa, birincisi daima ikincisi uğruna feda edilmelidir. İlâhi bilgiye karışmayan akıl, ilâhi bilgiyi yorumlamaya çalışmamalıdır.

* “İç gözü”nü kör eden şeyler, hayvani nefsin barındırdığı kötü düşünceler ve maddi âleme ait olan her şeydir. Bu perdelerden bir kez kurtulunca, insanın kalbi Hakki kavramaya başlar ve âlemin akli ilkesi ile doğrudan doğruya ilişkiye geçer.

* İnsanın son başarısı ve çabalarının son hedefi, Allah’la “bir olmak değil” (çünkü o zaten Allah’la birdir) fakat bu birliğin “anlamını kavramaktır.”

* Sufilerin bâtını bilgisi doğrudan doğruya kişisel egodan (ferdi nefis) doğar. Herhangi bir gerçek anlamda keşf veya ilham edilmiş bir bilgi değildir.

* Sufi, yükseldiği bütün aşamalarda (mertebelerde) bilgi alır fakat bu bilgiyi veren her aşamanın niteliğine göre çeşitli suretlerde görünen “ben”dir (nefis). Eğer herhangi bir Sufi (bir şahsın) suretinin kendisine, kendisinde olmayan bilgiyi naklettiğini görürse, bu şahıs, onun o surette görünmüş olan aynıdır (beni). Böylece kendisine ait olan ağaçtandır ki, diktiklerinin meyvesini toplar.

* Sufinin kalbinin değişkenliği: Sonsuz suretlerde ve bütün varlık düzeylerinde tezahür eden hakikatin, sanki bir “aynada”, her yerde hakikati izleyen ve onu her şeyde tanıyan gerçek arifin “kalbinde yansımısını” kasteder.

* Her şey gücü oranında “külli akli ilke”yi ortaya koyar. Canlı olmayan varlıklar bile, varlıkların kendi iç yasalarına uydukları sürece, bu “gizli akliliği” gösterirler.

* “Yetkin insan”, Allah’ın tezahür halindeki bilincidir. Diğer yaratıklar ise Allah’ın mahiyeti hakkında, “kendileri hakkında bildikleri” kadarını bilirler; çünkü görünen nesnelere onun sıfatlarından başka bir şey değildir.

Nefs:

a) Nebati nefis: Bitkisel nefsin görevi yiyecek aramak ve onu uzviyete dönüştürmektir.

b) Hayvani nefis: Maddidir. Yeri kalp olan ince bir buhar sayılır.

c) Akli nefis: Sırf bir ruhtur. Zatiyla (özünü) kavrayıcıdır. Ve bütün günahlardan arınmış ve hür olarak doğmuştur.

* Sözü edilen günah, akli ve hayvani nefisler arasında, akli nefsin insan bedenine ilişmesi sırasında ortaya çıkan çatışmadan doğmaktadır.

* Akli nefis yok edilemez, “ezeli” ve “ebedi”dir.

* Öldükten sonra, Allah nefis için âleminki ile aynı mahiyette bir taşıyıcı oluşturur ki, nefis buna nakledilir.

* Bitkisel ve hayvani nefisler “bedenin kendisidir.”

*Ruh: Her türlü bilgiyi almaya yeteneęi olan ve hiçbir zaman soyut fikirleri almaktan yorulmayan bir cevherdir. Bu cevher, bu üç nefsin de reisi ve ona hizmet edip emirlerine boyun eğen bütün güçlerin emridir. Ruh ne bir cisimdir ne de bir araz; emr âlemine ait bir cevherdir.

* “İlahi Emr” ne bir cisim ne de bir arazdır. Evrensel nefis ve diğer sırf ruhlara gibi bir güçtür. “Ben” sözüyle işaret edilen hakikattir.

* Beden ve Ruh: Hakikatin dış ve iç manzaraları adı verilen şeyden başka bir şey değildir.

* Ölüm: Yok olma değil, sözü edilen maddi suretin parçalarının çözülmesidir.

* Akli Nefs: İnsanın, Allah’ın muhatabı olan ve ahlâki ödevleri yerine getirmesi beklenen “parçasıdır”.

* Nur: Esasen “idrak eden” hakikat birdir. Buna nur denir. Onsu hiçbir şey ne idrak edilebilir ne de idrak olunur. Bu nur insanda akli nefis şeklini alır.

* Allah: İdrak eden ve edilenlerin hepsidir.

* Hayal: Mutlak hüviyet ile görülen âlem arasında bir ara merhaledir (berzah). Zihni suretler de hayaldir. Rüyalar da hayaldir. Hz. Muhammed’in Dihye suretinde gördüğünü söylediği Cebrail de hayaldir.

* Hayal Gücü: İster uyanıkken ister uykuda olsun daima faaliyettedir. Uyanıkken bu meleke işini uygun bir şekilde yapamayacak kadar duyum izlenimleri tarafından celbedilir. Fakat uykuda duyular ve diğer melekeler istirahat halinde iken hayal gücü tamamen uyanıktır.

* Yaratma Gücü: Arifler, sırlı bir kudretle (irade kudreti/yetkin insanın kalbindeki ilâhi enerji) yaratır. Yetkin insanın kalbi bütün ilâhi faaliyetler için bir merkezdir.

* Fena (yokluk): Hayvani nefsin dünyevi arzularından sıyrılmasından başlayan tedrici bir süreç, “ben” bilincinin giderek “yok olması” ve Allah’ı müşahedeye mutlak gark olmayla sona eren bir durumdur.

* Fena: Cehaletin yok olup, “sezgi” ile elde edilen “bütünün Zati birliği” hakkındaki hatasız bilginin bekasıdır.

* Sufi’nin en yüce mutluluğu, tasavvufi sezgi (zevk) aracılığıyla Allah’la olan kendi “asli birliğini” gerçekleştirmesidir. “Kesinliğin bilgisi” (*ilm el-yakin*) olan şey, şimdi “kesinliğin ta kendisi” (*ayn el-yakin*) aşamasına ulaşır ki, orada artık “kesinliğin hakikati” (*hakk el-yakin*) ile karşı karşıyadır.

* Bütün putların en büyüğü Allah’tır. Sadece onun birliğinden (*el-mecmu*) bütün aciz yaratıklara “yardım” gelir ve bütün yaratıklar (suretler olarak) çaresizdir.

* Arifler: Hakikati doğrudan doğruya idrak (zevk) eder.

* Arifler: Bütün inançların maddesidir.

* Ne kadar kısmi olursa olsun, herkes inancında haklı, fakat inanç konusunun Allah olmadığı halde, Allah olduğunu söylemekte haksızdır. Sadece arifler, ismi bütün ilâhi isimlerin en evrenseli olan hakiki Allah’a ibadet ederler. Zamanın her anında yepyeni bir tezahürde, Allah’a ibadet ederler.

* İslam: Sadece Hz. Muhammed’in dini olmayıp, bütün din ve inançların ifadesidir.

* Aşk: Bütün ibadet şekillerinin temelidir.

* İbadet etmek: İbadet edilen şeyi sevmektir.

* Aşk: Bütün varlıklara nüfuz eden ve onları “birbirine bağlayan” bir ilkedir. Aşk, “asli birliktir”, ilâhi hüviyetin kendisidir. Bu nedenle, ibadetin en yüksek ve en hakiki konusu Allah’ın ibadet edildiği en yüksek tezahür “aşk”tır.

* Aşka yemin ederim ki, aşk bütün aşkların sebebidir. Kalpte yer alan aşk olmasaydı, Aşk’a (Allah’a) ibadet edilmezdi.

* İnançlar: bu âlemde fiil haline gelen ezeli kuvvetlerdir. Bunlar, kendisi de tespit edilmiş ve belirlenmiş olan fertlerin istidadı ile birleşmiş olup bu istidada göre değişirler (suyun rengi, onu ihtiva eden kabın rengidir).

* Gerçek Allah’a ibadet etmek, onu dille zikretmek ya da kalple hatırlamak değil, “kendin dâhil her şeyde onu temaşa etmektir.”

* İnsan kendi fiillerinden sorumludur ve “kendi kaderini kendisi yapmaktadır.”

* Sübutunda (sende gizli) olan, zuhurunda ortaya çıkar.

* İyilik olsun kötülük olsun, hepsini kendine bulaştıran insandır. “Öyleyse bırakalım sadece kendi övgüsünü ve kendi yergisini yapsın.”

- * İnsanda bulunan Allah'ın kanunlarını belirleyen, insanın kendi istidadıdır.
- * İyilik ve kötülük görelidir. Şeylerin iyilik ve kötülükleri hakkındaki hükmümüz "bilgimiz"e bağlıdır.
- * Her şeyin zahiri ve bätini ciheti vardır. Onun bätini cihetinde yaratanın gayesi bulunmaktadır.
- * Sırat: Üzerinde her şeyin yürüdüğü ilâhi hüviyete ait olan doğru yoldur.
- * Cehennem: Allah ile kul arasındaki uzaklık demektir.
- * Cennet: Her şeyin cenneti, orada bütün çokluğun gizleneceği ilâhi hüviyettir.
- * Cehennem azabı: Ebedi mutluluktur.
- * Cehennem: Sadece bir kul olarak kişisel "ben" in (nefs) idrakidir. Cehennem nefsaniyettir.
- * Cennet: Kişinin rububiyetinin (ilâhlığının) yani varlığının, ilâhi yanını idrakidir.
- * Bu dünya ve öteki dünya: Aynı şeyin görülen ve görülmeyen yanlarından başka bir şey değildir. Hayat devamlı ve kesiksizdir.
- * Marifet (bilme) ve iman, cennete giden yoldur.
- * Cehalet (bilgisizlik) ve küfür, cehenneme giden yoldur.
- * Bütün aşkların temeli ve nedeni "güzellik" tir.
- * "Allah güzeldir ve güzeli sever." Hz. Muhammed